

„NEM SIETTEM, MERT VÉGLEG OTT AKARTAM MARADNI” I.

- *Tánczos Vilmos beszélgetése Lükő Gáborral a moldvai magyarok között 1932–1933-ban végzett néprajzi kutatásairól*¹ -

ELINDULÁS BUDAPESTRŐL. ESZMEI HATÁSOK

- *Gábor bácsi egyetemi évei alatt két évig élt Romániában, ebből 1932-ben három hónapot, 1933-ban pedig négyet töltött a moldvai magyarok között. Miért volt szükség erre? Miért ment akkor Moldvába?*

- Azt vallottam mindig, hogy mindenekelőtt az embereket kell megismerni, megtanulni. És megszeretni - ez a legfőbb parancs. Mások „gyűjtöttek”, de én sehova nem „gyűjteni” mentem, hanem mindig tanulni akartam az emberektől. Megismerni őket alázattal. És közben

1 Lükő Gáborral 1999 végén, 2001. április 21-én bekövetkezett halála előtt másfél évvel ismerkedtem meg, Pozsgai Péter vitt el hozzá az Ecséri úton lévő lakására. Legelső beszélgetésünkön is meglepődtem az akkor 90 éves kutató memóriájának frissességén, közléseinek pontosságán és megbízhatóságán. Ezt követően 1999. december 12-én részt vettem a 90. születésnapjára szervezett köszöntő ünnepségen, majd 2000. február 4-én magnóval érkeztem budapesti egyszobás lakására, hogy bukaresti emlékeiről és moldvai kutatómunkájáról Pozsgai Péter segítő együttműködésével interjút készítsek. A budapesti Dunatáj Alapítvány munkatársainak (Buglya Sándor elnök, Szederkényi Miklós gyártásvezető) kezdeményezésére a képi felvétel érdekében az utolsó pillanatban magunkkal vittük Kurucz Sándor operatőrt is. A felvételt másnap, február 5-én folytattuk. Mindkét napon 3-3 órányi felvételt készítettünk. Ezzel magam részéről az interjút befejezteknek tekintettem, ugyanis csak életének romániai vonatkozású eseményeiről (Bukarest, Moldova, Erdély) szándékoztam őt kérdezni, de néhány hónap múlva, 2000. június 19-én - ugyancsak a Dunatáj Alapítvány ösztönzésére - egy harmadik, 3 és fél órás interjút is készítettünk, amelynek fő témái a Karácsony Sándorhoz fűződő kapcsolat, a debreceni Társaslélektani Intézet sorsa és különböző világnézeti kérdések voltak. Ezt az interjút Mohi Sándor operatőr rögzítette. A kamera jelenlétét Lükő Gábor mindhárom felvétel alkalmával készségesen elfogadta. A februári felvételek alapján Halmy György rendező, a Dunatáj Alapítvány szerződéses külső munkatársa dokumentumfilmet készített (*Menekülés Romániába*. Lükő Gábor a csángóknál. Budapest, Dunatáj Alapítvány, 2000, 75 perc. Szerkesztő-rendező: Halmy György. Operatőr: Kurucz Sándor. Beszélgetőtárs: Tánczos Vilmos és Pozsgai Péter), majd később ennek újraszerkesztett, rövidebb változatát is elkészítette (*...és rólam feledkeztek el!*” *Találkozás a 90 éves Lükő Gáborral*. 2000–2001, 60 perc). A jelen közlemény az összesen mintegy kilenc és fél óra terjedelmű életútinterjúnak azokat a lejegyzett és tematikusan szerkesztett részeit tartalmazza, amelyekben Lükő Gábor az 1932-ben és 1933-ban végzett, összesen mintegy hét hónapig tartó moldvai néprajzi kutatásairól beszél.

megtanulni a népdalaikat, a szokásaikat, a nyelvüket. Én ott Moldvában akartam megtanulni magyarul is.

– *Budapestről ment Moldvába, hogy megtanuljon magyarul?*

– Hát a pestiek nem tudnak magyarul! Egy erőszakkal a magyar szavak mögé bújtatott német grammatika, német jelentéstan meg minden. Ady Endrét is azért nem értik. Az én tanítómesterem, Karácsony Sándor² falusi származású ember volt. Parasztosan beszélt. Vitt minket falura, a szülőfalujába is, Földesre. Hogy barátkozzunk ott egy kicsit a magyar nyelvvel. Az apám is, aki sváb volt, Becker volt a családneve, a fejem tetején táncolt, ha Ady verseskötetet talált az asztalomon. Tombolt, őrjöngött, dührohamokat kapott, hogy én kommunista leszek, ha Adyt olvasom. És hogy Adyék játszották el Nagy-Magyarországot, mert ők züllesztették szét a magyar hadsereget. Olyan ábrándjai voltak, hogy ha megállt volna a magyar hadsereg a Kárpáton, akkor nem szedték volna szét Magyarországot. Hát én nem vitatkozhattam az apámmal. Azt mondta, hogy amíg az ő kenyérést eszem, addig hozzá igazodjam. Na, mondom, úgy látszik, kiadta az utamat. Ő azt gondolta, hogy én behódolok neki, de én meg fordítva: nagyon rossz gyerek voltam már kiskoromtól. Az egyetemen is azt mondták, hogy csak végezzünk, szerezzünk diplomát, de állást nem tudnak adni, csak akkor, ha majd visszaszerezzük Nagy-Magyarországot. Na, mondom, azt maguk nem szerzik vissza, majd én visszaszerezem, de elmegeyek, és megtanulok románul. (*kacag*)

– *És meg is tanult románul. Még mielőtt Moldvába ment volna a csángók közé.*

– Hát aztán pláne, hogy románul! Hát össze vagyunk itt keveredve, tudni kéne, hogy azok mit beszélnek. Bartók Béla felnőtt zenész korában tanult meg románul, csak azért, mert találkozott a román népzenevel, és azt mondta: „Hát ez egy külön világ!”

2 Karácsony Sándor (1891–1952) filozófus, pedagógus. A magyar filozófiai gondolkodás egyik legeredetibb alakja. Lükő Gábort előbb Budapesten a Tavaszmező utcai Zrínyi Miklós Gimnáziumban tanította 1925 után, és később is nagy hatással volt a gondolkodására. Lükő a legfőbb tanítómesterének tartotta. 1937-től a Debreceni Egyetemen a társaslélektanról szóló előadásait hallgatta, és az itt megismert vizsgálati módszerek meghatározták Lükő egész tudományos munkásságát, például *A magyar lélek formái* című 1942-ben megjelent alapművét.

– Karácsony Sándor tudott erről a tervéről? Arról, hogy készül Romániába?

– Karácsony Sándor nem annyira, mert ő félt a románoktól. Megjelent egy fiatalkori novellája, hogy a románok vásárolják az Alföldön a földeket. A Román Nemzeti Bank. Még *A csucsai front* című nagyszerű regényében is, amit 1928-ban írt, és amiben a pedagógiai felfogását ismerteti, az „oláh diák” mint ellenség szerepel. Egy helyen azt írja benne, hogy „oláh diák idesandít”. A regényt úgy fejezi be, hogy hívja vissza a hűtlenné vált tanítványait. Vajon kitartotok-e ti, a tanítványaim a magyarság mellett? Úgyhogy én nem tárgyaltam erről a tervemről Karácsony Sándorral semmit. Csak közöltem vele, hogy megyek Romániába. Bartók és Ady [volt a döntő].

– Ady hogyan? Miben?

– Hát *A Duna vallomása*.

– *Az csak egyetlen vers*.

– Hát van Adynál még más is. *A pócsi Mária*, ismered ezt? Magyar vezető embernek, magyar gondolkodó embernek nem lehet, hogy ne ismerje a románokat. Hát mentem én is. Gyönyörű a román népköltészet. Nagy művészi érzékű nép a román. Meg kell szeretni őket. Ioan Slavici-ot³ például. Nagyon szép, amit rólunk, a magyarokról és amit saját magukról, a románokról ír. Slavici-nak ez az írása 15 nagy, terjedelmes folytatásban 1871–1873-ban jelent meg a jászvásári *Convorbiri literare* című rangos és előkelő irodalmi folyóiratban, a *Junimea* irodalmi társaság lapjában, amelynek akkor Iacob Negruzzi volt a szerkesztője. Ő kérte fel erre a Bécsben Eminescuval együtt tanuló Slavici-ot. Aki aztán ebben megírta tárgyilagosan rólunk, magyarokról a rosszat is, a jót is. Le is fordítottam az írás nagy részét, ki kéne adni magyarul is. Azt írja, hogy az ázsiai népek mind arról nevezetesek, hogy nagy képzelőerejük van, erős érzelmeik vannak, szenvedélyesek. A magyar is olyan, mint a szivárvány az égen, vagy mint a hajnalpír, elámulva nézed. De kiszámíthatatlan, ezért a legveszedelmesebb a magyar barátsága. Mert elég a legcsekélyebb valami, egy vigyázatlan szó, egy vigyázatlan gesztus, és az kihozza a sodrából. „Ne szeresd a magyart,

3 Ioan Slavici (1848–1925) román író, újságíró, pedagógus.

és ne is gyűlöld. Csodáld meg, és sirasd el.” Így mondja! És azt is írja, hogy a magyar észjárás közelebb áll a román népéhez, mint bármely más népé. Slavici nagyon nagy ember volt.

– *Az édesapja Gábor bácsinak végül is támogatta ezt az elképzelését.*

– Igen, de miért? Teleki Pál lett akkoriban a kultuszminiszter vagy a miniszterelnök, ezt pontosan nem tudom. És Teleki ekkor hozzánk, a bölcsészkarra megbízott előadóként áthozta a közgazdasági egyetemről Györffy Istvánt⁴, hogy adjon elő néprajzot, Kodály Zoltánt pedig azért, hogy népzeneét. Hát én persze mind a kettőt fölvettem, és jártam hozzájuk. Györffy szimpatikus magyar ember volt, falusi származású, karcagi nagykun, hozzá volt bizalmam. Egy előadása után hozzá csatlakoztam, és nagy félve elárultam neki, hogy megyek Romániába. Kérdeztem persze, hogy ő mit ajánl, mármint néprajzi tanulmányokat. Ez volt az ürügy, hogy miért kötök bele. Hát mindjárt elfogott: „Hát hogy? Kap valami ösztöndíjat?” „Nem kapok.” Hát akkor hogy? A szülei olyan gazdagok?” „Jaj, a szüleim nem tudnak erről semmit.” És akkor aztán mindjárt mondta, hogy majd ő szerez nekem ösztöndíjat. „Jaj – mondom –, én azt nem fogadom el!” Mert Magyarországnak én nem adom el magam, ennek az úri sváb Magyarországnak! Ahol Karácsony Sándort egy évvel azelőtt kigolyózták még a középiskolából is. Csak évtizedek múlva kapartam ki a levéltárból az ellene indított fegyelmi eljárásnak a lezárását. Korniss Gyula államtitkár, akinek Karácsony előzőleg megbírálta a munkáját, éppen ő mondott ítéletet felette, hogy „egyéni nevelési módszerével akadályozza az iskola nevelő munkáját”. Fénymásolatban megvan, aláírva, minden. Hát ez Magyarország? A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium helyettes államtitkára volt akkor Korniss. Ettől a Magyarországtól én nem fogadok el semmit. Én nem adom el magam! Hogy aztán elővegyenek később, hogy te ösztöndíjat kaptál, hát akkor csináld ezt vagy azt. Nem! Szóval Györffy mindjárt pártfogásába vett. Amikor láttam, hogy ő támogatja ezt az ügyet, hogy jónak tartja a tervemet, el mertem mondani otthon a szüleimnek is. Mondtam, hogy Györffy mellette van, és hogy ez egy jó

4 Györffy István (1884–1939) néprajzkutató, 1926-tól egyetemi tanár. Ő volt a magyar néprajz első professzora a budapesti egyetemen.

dolog. Akkor aztán már apám is hozzájárult valamivel, és így tudtam végül kimenni.

(Pozsgai Péter): – *Kodály is tud erről az útról, mert azt írja egy feljegyzésében, hogy nemcsak Ballát küldték ki, hanem ő úgy emlékszik vissza, hogy az Akadémia is támogatni akarta Gábor bácsit.*

– Kodály? Hol?

(Pozsgai Péter): – *Van egy ilyen kéziratos gyűjteménye, amit Vargyas Lajos rendezett sajtó alá.*

– Kodály szemináriumába is jártam azokban az években, 1929–1930-ban tőle tanultam a kottairást. De engem akkor Györffy akart mindenáron magához beszervezni, majd Magyarországra visszacsalogatni.

– *Igen, mert a moldvai kérdés Györffyt magát is nagyon foglalkoztatta. Több ilyen tárgyú tanulmánya is van.*

– Igen, de őt csak úgy messziről foglalkoztatta. Ezért örült annak, hogy én, az ő tanítványa megyek Moldvába.

– *A múltkor, amikor itt voltam, azt is tetszett mondani, hogy ha a szegények közé megy az ember, akkor maga is legyen szegény. Hogy nem szabad gazdagnak látszani.*

– Agyonütött volna engem egy állami ösztöndíj! Hogy úri életet éljek, hogy van pénzem. Nem! Én szegény ember voltam ott, és ezt látta is mindenki. Ha kellett, megkoplaltam. Bukarestben a vágóhídon az alagsorban volt a szegények kosztja. Egy pár lejért lehetett kapni egy tányér levest. Egy konc volt benne, csak egy csont. Kezdetben még egy kis mócsing is volt azon a koncon, de aztán később mind kopaszabb lett, és a végén már semmi sem volt rajta. De hónapokig jártam oda. És ezt tudták a román diákok is a Cantacuzino utcában, a román diákokthozban, ahol laktam. Egy nyomortanya volt az is. Mert előbb a szociológusok be akartak ajánlani engem az úri kollégiumba a Románián, de hát ott az úri román gyerekek mindjárt azzal fogadtak még az ajánlólevelemre is, hogy megtelt minden, és már nincsen hely. Ez volt a szerencsém! Mert ott rosszul éreztem volna magam. Láttam, hogy ezek olyan úri gyerekek, jó tanulók meg minden. És akkor mondták ők maguk is, hogy menjek át a Cantacuzino utcába, ott van

még egy kollégium. Hát az egy nyomortelep volt. Egy régi nagy elemi iskola, óriási nagy tantermekekkel, húsz vaságy egy teremben. A végében volt egy cserépkályha, de azt csak nagy télben fűtötték be, és semmi hatását nem lehetett érezni. Csupa falusi román gyerek volt ott. Befogadtak engem is, kaptam egy ágyat, és ott megvoltam. Életemnek a legboldogabb időszakom volt a Romániában töltött két esztendő. Hogy én rendelkezem mindennel, amim van. A végén, amikor fogoly voltam három hétig, az volt a legboldogabb időm!

*EGY NYELVMESTER: A KIS GHEORGHE,
A CIGÁNY KOVÁCS FIA*

- *A legelső feladat az volt, hogy meg kellett tanulnia románul, és ez már 1931 nyarán meg is történt.*

- 1931 nyár elején mentem ki Romániába. Itthon Györffyék azt ajánlották, hogy menjek el a nyári egyetemre, Vălenii de Munteba. Mondták, hogy csak később kezdődik a nyári egyetem, de hát kimentem hamarabb, hogy valamennyire már tanuljak románul.

- *De előbb már jelentkezett Bukarestben az egyetemen.*

- Dimitrie Gustinak egyik volt tanítványa volt az egyetem titkára. Szívesen fogadott, beírt, és mindjárt felírt a Vălenii de Munte-i nyári egyetemre is. Ingyen. Ráírta a papírjaimra, hogy »bursă«, de hát én akkor még nem tudtam, hogy mit jelent az a szó. Kimentem aztán Vălenii-be. Mondta [a titkár], hogy a rendőrségen nyilvántartják a szállásadókat, és hogy ott kérdezzem meg. A rendőrtiszttel németül értettem magam valahogy, és hát kérdezi valóban, hogy szállodában akarok-e megszállni vagy „a parasztoknál”, így mondta ő. Mondom, hogy „a parasztoknál”. Hát adott egy címet. A bérkocsissal mentem, mert nagy csomagjaim voltak. Megállunk egy helyen, egy patkolókovácsnál. Cigány eredetű volt, de már olyan polgárosodó román család. Jó emberek voltak. Nagy tornácos házuk volt, de abban ők nem laktak, hanem mellette volt a kis eresz, ott volt a kis konyhájuk, ott laktak, és abból nyílt a ház másik oldalán egy másik eresz egy kis szobácskával, egy ágy és egy kis asztal volt benne, azt adták ki nekem. Kosztot is adtak olcsón, azt, amit ők ettek. A kiskorú fiát befogták a nagy kalapács alá, és hát az megrokkant bele, görbe lett a háta. De nagyon jó eszű,

eleven gyerek volt, és ő lett az én román nyelvmesterem, a Gheorghe. Folyton beszélt, élvezte, hogy nekem magyaráz. Hát abból tanul az ember, ha hallja! A nyár végén már járt a szájam. Csak amikor észbe kaptam, akkor ijedtem meg, hogy hogy merek én így beszélni. És akkor megakadtam. Egy nyár alatt megtanultam románul ettől az egyszerű gyerektől.

BUKARESTBEN. „BRĂILOIU BÁCSI” ÉS KÖRE

– Bukarestben Constantin Brăiloiuval⁵ hogyan ismerkedett össze? Mikor történt ez? Kinek a révén?

– Már az elején, 1931 őszén megismerkedtem Brăiloiuval. Az úgy volt, hogy Lajtha László⁶ akkor a Néprajzi Múzeum Zenei Osztályán dolgozott, és én vele már ismeretségben voltam. Megírtam neki, hogy mit csinálok Bukarestben, és ő válaszolta nekem, hogy menjek el Brăiloiuhoz a Román Zeneszerzők Egyesületébe. Megírta a címet is: Piața Sfântu Gheorghe. Hát aztán nagy félve elmentem. Brăiloiu nagyon kedvesen fogadott. Mindenáron valami külföldi nyelven akart velem beszélni. Franciául, németül, csak hogy én szégyelltem, hogy nem tudok jól ezeken a nyelveken. Mondom, hogy inkább románul beszéljünk, mert én románul akarok megtanulni. Hát egye fene, akkor beszéljünk románul. Így aztán ebben megalkudtunk. És akkor mindjárt adott a kiadványaikból is. Pályázatokat írtak ki, a vidéki zenetanárok a helyi gyűjtéseikből küldtek be nekik, és ők ezekből adogattak ki, adtak a gyűjtőknek valami díjakat is.

– Brăiloiu vezetésével éppen ezekben az években alapozták meg a Román Zeneszerzők Társaságának népzenei archívumát. Magában az intézetben is zajlott a fonográfós népzene gyűjtés ekkor.

5 Constantin Brăiloiu (1893–1958) az egyik legjelentősebb román zeneszerző, etnomuzikológus, egyetemi tanár. 1920-ban kezdeményezte a Román Zeneszerzők Társaságának megalakítását, amelynek 1926–1943 között vezetője is volt. Ugyanekkor alapozta meg a társaság népzenei archívumát. 1943-ban Svájcba, Bernbe emigrált. Nyugat-Európában is jelentős tudományos pályát futott be.

6 Lajtha László (1892–1963) Kossuth-díjas zeneszerző, népzene kutató, zenepedagógus. 1919-től a Nemzeti Zenede tanára. A Néprajzi Múzeum igazgatójaként támogatta Lükő Gábor moldvai kutatásait. Levelező kapcsolatban állt Constantin Brăiloiuval.

- Igen, emlékszem ilyenre is. Ott voltam bent, amikor egyszer csak hívják Brăiloiut. Azt mondja, menjek vele, mert ez érdekelhet. Hát az utcáról felhívtak valami parasztembereket oda danolni fonográfba! Jaj, de gyönyörű dalokat tudtak! Egyszer az egyik altisztjük, aki ott a Zeneszerzők Egyesületénél szolgált már évek óta, amikor Brăiloiu épp ott lelkesedett az egyik felvételért, megszólalt: „Hát ilyet én is tudok!” És kiderült, hogy ez a besszarábiai ember gyönyörű régi dojnákat tud. Csak hallgatta ott a többieket, és elcsodálkozott azon, hogy hát ezeket az énekeket itt megbecsülik. Paradicsoma volt a folklórnak akkor Románia! Mindenféle nemzet élt ott, és mind gyönyörű dolgokat tudtak!

(Pozsgai Péter): - *Bukarestben ott voltak ezek a nagy építkezések. Románia minden részéből összecsdítették az embereket.*

- Minden este az utcán tüzet raktak a falusi románok, ott főzték a puliszkát, élték a falusi életet.

- *A vége aztán az lett, hogy Gábor bácsi is elment román népdalokat gyűjteni. Így került például 1932 végén Brebuba, egy Dâmbovița megyei olténiai faluba.*

- Én nem népdalt gyűjteni mentem, hanem románul tanulni. De ehhez hozzátartozik az ének is. Legelőször még abban az évben, 1931-ben karácsonykor Cornovába vittek a szociológusok kiegészíteni a monografikus gyűjtésüket. Ez a régi határvidék volt Besszarábia derekán, valószínűleg határőr település Tatárország felé. Ilyen négy-szögletes telepítés volt. De nem volt érdekes számomra. Már csak olyan urizáló dolgok voltak ott.

- *A zenetudós Constantin Brăiloiu és a szociológus Dimitrie Gusti⁷ professzorok körül akkoriban tehetséges román fiatalok sokasága fordult meg, akik később a román tudományos élet nagyjai lettek. Kiket ismert meg ezek közül?*

7 Dimitrie Gusti (1880-1955) szociológus, filozófus, politikus, egyetemi tanár. A román szociológia megteremtője. Kidolgozta a monografikus szociológia elméletét és módszertanát. 1925-1948 között ezzel a módszerrel jelentős tudományos eredményeket ért el a román társadalomkutatók (monografikus faluszociológia).

- Brăiloiunak Harry Brauner⁸ volt a famulusa, ő rendszeresen bejárt a Zeneszerzők Egyesületébe, ott találkoztam vele. Zsidó fiú volt, az apja erdőmérnök, a gyufafágyarak pusztították akkor a Kárpátok erdeit. De ő zenefolklórral foglalkozott, sok román népdalt tudott nagyon szépen. Többet tanultam tőle is. Mindig ott találtam, mert Brăiloiu nem volt még benn az intézetben, de a szobájában ott volt már Brauner. Később, 1946-ban, amikor kimentem látogatóba Bukarestbe, Brăiloiu már nem volt ott, emigrált Svájcba, és Brauner ült ott a helyén. Emlékszem, felrótta akkor, hogy Brăiloiu őt nem mentette ki, amikor a zsidókat elvitték. Hát mindent nem tudott ő sem csinálni, meg hát akkor már menekült ő is külföldre. Ebből a fiatal tanársegédi körből legelőször is Henri H. Stahl⁹ ismertem meg, ő fedezett fel engem, amikor ősszel a bukaresti egyetemen lézengtem. Stahl apja német volt, innen van a neve is, az anyja meg francia. Ő Bukarestben született, városi gyerek volt, úgy szokott rá a falura később. Ők egyszerre vagy hatvanan mentek falumonográfiát csinálni, és csak később jött rá, hogy nem jó az a nagy tömeg, hanem észrevétlenül kell dolgozni az emberek között, úgy kell csendben hallgatva megfigyelni a jelenségeket. Valahogy úgy, ahogy én csináltam. Neki magyarul is megjelent egy tanulmánykötete, *A régi román falu öröksége* a címe, itt Budapesten Miskolczy Ambrus adta ki 1992-ben, az ELTE Román Tanszékén.

Anton Golopenția¹⁰ pedig az egyik legjobb barátom volt. A kedvemért mutatta, hogy ő tud magyarul is, de rettenetesen rossz kiejtéssel, olyan

8 Harry Brauner (1908–1988) román etnomuzikológus és zeneszerző. Constantin Brăiloiu legfőbb belső munkatársa, a Román Zeneszerzők Társaságának titkára és az intézet keretében létrejött népzenei archívum kezelője (1928–1939), majd Brăiloiu Nyugatra való távozása után az intézet vezetője. Maga is mintegy 5000 román népdalt gyűjtött. Mivel belekeveredett a Lucretiu Pătrășcanu-féle koncepció s perbe, ezért 1950-ben letartóztatták, ártatlanul 15 év börtönre ítélték, amelyből 12 évet le is töltött.

9 Henri H. Stahl (1901–1991) román szociológus, történész, néprajzkutató, jogász, akadémikus. Dimitrie Gusti legfőbb munkatársa, a monografikus szociológiai iskola képviselője. Támogatta az erdélyi magyar falukutatók munkáját is (Erdélyi Fiatalok, Venczel József és köre).

10 Anton Golopenția (1909–1951) román szociológus, statisztikus, demográfus. Dimitrie Gusti egyik legbelsőbb munkatársa, a *Sociologia Românească* neves szakfolyóirat szerkesztője. 1948-ban a Központi Statisztikai Intézet igazgatója lett, de rövidesen lemondott. 1950-ben a Pătrășcanu-féle koncepció s perrel összefüggésben elítélték, és a zsilávi börtönben pusztult el. A *Sociologia Românească* folyóiratban 1937-ben erős kritikát írt Lükő Gábor *A moldvai csángók* című 1936-ban megjelent könyvéről (II. 9–10.). A bírálat néhány tétele: Lükő könyvében többet foglalkozik a moldvai csángók múltjával, mint a jelenével, és számos

mély au, au hangokkal beszélt valamit magyarul. Miután hazakerültem Budapestre, 1933 őszén és 1934 elején még egy pár levelet küldtem neki, amit aztán Stahl úgy idéz, mintha őhöz szólnának. Pedig én Golopentjának írtam azokat a leveleket. Egy pár levelet ekkor még váltottunk, de aztán én itthon beleestem a moldvai anyagom feldolgozásába. Óriási anyag volt, abbamaradt a levelezés.

„MICSODA DISZNÓSÁG! AZONNAL MENJÉL MOLDVÁBA!”

– Gábor bácsi nem akart a moldvai csángókhoz menni elsőre, ugye?

– Ez valóban érdekes dolog! Először Brăiloiu állt elő ezzel, amikor mutattam neki, hogy én milyen román népdalokat jegyeztem fel, hát azt mondja, hogy ha mindenáron gyűjteni akarsz – ők úgy fogták föl, mert ők „gyűjtöttek” –, hát akkor menjél Moldvába, mert ott magyarok vannak. Ugye, én még mindent nem értettem románul, ezt-azt félreértettem, rosszul jegyeztem le. Gondoltam, hogy hát Brăiloiu majd kijavítja nekem. De hát ő nem foglalkozott ilyesmivel, hanem mindjárt azt mondta: „Hát menjél Moldvába, ott tudnak magyarul.” „De én nem azért jöttem, én románul akarok megtanulni jól, nem megyek én magyarokhoz.” Magamban pedig azt gondoltam, hogy mit menjek én oda, ezek is valami olyan elzüllött magyarok, mint a Pest környéki svábok meg a Pest környéki tót faluk, amelyek elmagyarosodtak. Szóval azt gondoltam, hogy ott is valami elrománosodott magyarok vannak. Igen ám, de Brăiloiu megírta ezt Lajthának ide, Budapestre, Lajtha meg elmondta Györffynek, és akkor egyszer csak kapom Györffytől a dörgedelmes leveleket: „Micsoda disznóság! Másokat nem engednek oda a románok, téged meg ők küldenek, és te nem akarsz menni?! Hát azonnal menj oda!” Hát így aztán gondoltam, hogy kedves jó emberem nekem ez a Györffy, derék magyar ember, hát a kedvéért elmegyek két hétre Moldvába. És akkor aztán elkezdtem a könyvtárban keresgélni, a román könyvekben. És ott

történeti kérdésben téved (pl. a csángók történeti és földrajzi kapcsolatai az erdélyi magyarsággal, rosszul ítéli meg a népviselet eredetét stb.), „Moldvában több csángót lát, mint amennyi valójában ott van, és inkább magyarnak ítéli meg őket, mint amennyire ténylegesen azok.”

volt kimutatva mind! A *Dicționarul geografic*¹¹ mind kimutatja a moldvai magyarokat. Hát jegyzeteket csináltam, programot, hogy végigjárók egy pár falut. De hát az nem úgy megy, hogy egy falun keresztülszaladok, hát az emberekkel meg kell ismerkedni! Hát minden faluban legalább négy-öt napot töltök. Így aztán hosszúra nyúlt. Először ugye Huși-ban és Radukanénben nem is találtam magyarul beszélőket, de aztán találtam Jázu Porkulujban.

- *Ha jól tudom, a bukaresti intézet egyik gyűjtőújáról, a Fogaras vidéki Drăgușból indult el Moldvába Gábor bácsi. De ez nem 1931-ben, hanem már 1932-ben volt. Hogy történt ez az elindulás?*

- Igen. Akkor készült a Fogaras vidéki Drăguș falumonográfiája. 1932-ben május elején engem is elvittek magukkal egy hétre Drăgușba, és aztán onnan egyenesen mentem Huși-ba. Nagy zavarban voltam, mert nem volt elég a pénzem a vonatra, hogy Huși-ba eljussak. Miután Brăiloiuékkal együtt elhagytuk Drăgușt, bementünk kocsival Fogarasba, ott a szállodában megebédeltünk, és megvártuk a vonatot. Ott a vonaton aztán nagy félve bevallottam Brăiloiunak, hogy én most megyek Huși-ba, de nincsen elég pénzem, ne haragudjon, adjon kölcsön valamennyit. Hogyne, persze, nagyon szívesen! Sose adtam meg neki, elfelejtettem.

- *Drăgușban milyen gyűjtés zajlott? Abban is részt vett Gábor bácsi?*

- Nem vettem részt. Drăgușban ők akkor siratót gyűjtöttek. Brăiloiu nagy monográfiát csinált aztán a siratóénekről. És Stahl volt mellette a gyorsíró, nagyszerűen tudott gyorsírni. Brăiloiu csak beszélgetett az öreg siratóásszonyokkal, akik nem is látták, hogy Stahl közben ott gyorsírással jegyez. Aztán amikor befejezték, ezeket a feljegyzéseket egész éjszaka tették át gyorsírásból rendes írásba. Ezért aztán ők későn keltek. Így volt ez az utolsó napon is, vasárnap, amikor én kora reggel a határban egy trágyásszekéren a kis Annát kísérgettem, akibe ott Drăgușban beleszerettem. A leány apja előkelő, bíróviselt ember volt a faluban, Popa Radunak hívták. Mindég járt a városba, ott intézkedett, akkor sem volt otthon. Én egy hétig voltam ott, és addig nem barátkoz-

11 Lahovari, George Ioan - Brătianu, C. I. - Tocilescu, Grigore G.: *Marele dicționar geografic al României*. Vol. I-V. București, 1898-1902.

tam még lányokkal. Szombaton estefelé kimentem a falu szélére, ahol a mezőn már oszlott a tánc, jöttek haza a lányok. Nagy tánc volt, mert Drăguș rengeteg nagy falu. Hát az egyik háznál megáll két lány, ott az utcaajtóban. Este volt, jöttek haza a bivalyok, ők is várták a bivalycsordát. Én még olyan félenk gyerek voltam, hát nagy óvatosan beszédbe ereszkedtem velük, hogy a bivalyokat várják és így tovább. Hát meg is jöttek a bivalyok, beeresztették, és akkor bekérezkedtem én is nagy félve. Hát jöjjön, tessék! Így aztán bevitték a tisztaszobába, ott volt egy kisöccsük, aki furulyázott. Előkerült a nagyobbik lány udvarlója is, egy fiatal legényke, és ők ketten elkezdtek ott a furulyaszóra táncolni. Anna, a kisebbik lány meg engem vett oltalmába. Kérdezgettem tőle a nótákat, ő pedig danolt. De olyan eszeveszett nótát, hogy majd elállt a lélegzetem! Hallgasd meg (*ritmusosan mondja a szöveget*): „Foaie verde, iarba neagră...” [= zöld a levél, fekete a fű] Már csak ez is, hogy „iarba neagră”! „Trec pe drum, lumea mă-ntreabă, / de ce-s galbenă și slabă, / și de ce m-am înnegrit. / Căci prea am silit la iubit, / și-am iubit de tinerea, / și m-am stricat feția. / Neagră sunt de felul meu, / Slabă sunt de dorul tău.” [= Megyek az úton, kérdezik tőlem az emberek, / miért vagyok sárga és sovány, / és miért lettem fekete. / Mert túlságosan szerettem a kedvesemet, / ifjúkorától szerettem, / és tönkretettem az arcomat. / Fekete vagyok a fajtámtól, / gyöngye vagyok a vágyadtól.] Direkt nekem énekelte! Hát majd a fene ett meg, olyan boldog voltam. Azzal a kedves román kislánnyal. Olyan tizenötéves lehetett, és fekete valóban. Olajos barna bőre volt. Még a törökök is úgy nevezték a dél-erdélyi románokat, hogy „karaiflak”, a fekete oláhok. Másnap, vasárnap délben nekem már mennem kellett, mert a többiek is mentek haza. De reggel még kísérgettem Annát, és nem tudtam, hogy mit mondjak neki, mert magammal sem voltam tisztában. Mit akarok én itt? Hát mit? Ez a fiatalság. Mit csináltam volna egy kis román lánnyal? Semmit nem tudott magyarul. Otthon, a maga világában ő egy nagy kincs volt, nagylány már, aki mindent tud. Aztán Huși-ból írtam neki egy szerelmeslevelet. Felelőtlenség lett volna kikezdeni vele.

– Gábor bácsiban volt ilyen eltökéltség, szándék, hogy esetleg megnősül Romániában? Hogy esetleg ott marad végleg?

– Igen! Ott akartam maradni, és amikor szerelmes az ember, akkor elfelejt mindent. Elfelejtettem akkor én is, hogy Karácsony Sándornak

azt ígértem, hogy nem hagyom el Magyarországot. A szerelem, a bolondság. És nagy reményekkel mentem Romániába. Ott aztán annyira megszerettem, olyan kedvesen fogadott mindenki, hogy ott akartam maradni végleg. Ilyen a fiatalság. Csak akkor térsz észhez, amikor megállítanak. Amikor jön a csendőr: „Állj meg!” Akkor beléd vág a kérdés: „Hohó, hát mit akarok én itt?!” Az Úristen különös kegyelme volt, hogy engem a rendőrség 1933-ban hazatoloncolt. Az, hogy itthon Gömbös Gyula került uralomra, aki meghirdette a területi revíziót, és így nekem ott kint Romániában tarthatatlanná vált a helyzetem. Mert ott akartam maradni, és itthon szégyenszemre nem mertem volna azt mondani, hogy nem sikerült a tervem. Hogy én lemondtam róla és hazajöttem. Nem! Ők maguk toloncoltak haza. Meg volt oldva a kérdés. Isteni kegyelem volt.

JÁZU PORKULUJ SÖTÉT VIZEINÉL

– *Folytassuk akkor tovább, az első moldvai úttal 1932 májusában. Hová ment a vonattal?*

– A földrajzi szótárakból néztem ki az útvonalat. Huși-ba mentem legelőször. Éppen május 10-én érkeztem meg oda. Nagy ünnepségek voltak a városban, katonai felvonulás a templom előtt. Épp akkor jöttek ki az emberek a templomból, amikor az állomásról odaértem. Kérdezem, hogy mi van itt. Hát a „zece mai”! De én nem tudom, hogy mi az a „zece mai”? Fogalmam sem volt. Akkor tanultam aztán meg.¹² (*kacag*) Csak néhány napig maradtam Huși-ban. Magyarokat ugyan nem találtam, de azért mindenütt talál az ember valamit. Nem azt, amit előre eltervez, hanem egyéb érdekes dolgokat. A véletlen nagy úr. Én itt egy tatárországi magyar falu, Csöböröcsök leszármazottjait találtam meg. Egy öreg bácsival beszélgettem románul, Ili Patraș volt a neve. Hát egyszer csak azt mondja, hogy az ő nagyszülei Ciuburciuból jöttek. Kérdezem: honnan? Azt mondja, hogy a Dnyeszter mellől. Malmaik

12 Május 10. Románia nemzeti ünnepe volt. A nap három vonatkozásban is szimbolikus a Román Királyság történetében: 1. 1866-ban ezen a napon érkezett meg Németországból Bukarestbe Hohenzollern Károly, aki 1866–1914 között előbb fejedelemként (*domnitor*), majd 1881-től királyként uralkodott. 2. 1877-ben az uralkodó ezen a napon írta alá az ország függetlenségéről szóló parlamenti nyilatkozatot. 3. 1881. május 10-én kiáltották ki a királyságot és koronázták meg I. Károlyt.

voltak a Dnyeszteren. És mondja, hogy itt Huși-ban még egy másik család is van onnan, a Páli család is Csöbörcsökről jött. Aztán elmesélte, hogy a tatárok állandóan odajártak, és rabolták őket a malmokban. Ezt megelégtelve, egyszer aztán ők is megbeszélték a szomszéd molnárral, hogy húzódjunk be az ajtó mögé a malomba, és amikor belép a tatár, akkor üssük le. És akkor kiáltotta a másíknak, hogy: „L-ai pälit?” Leütötted? Azt mondta ez az öreg bácsi, hogy ezért hívják Páli családnak azokat. Hát fenét, az a magyar Pali név! De ez volt a családi név eredetmondája, amit ő ott akkor elmondott nekem. No, így találkoztam a csöbörcsöki magyarokkal már rögtön a Moldvába való megérkezésém után.

- *Talán az 1800-as évek elején szűnt meg ez a Dnyeszter menti magyar falu. Nyugatra is, keletre is költöztek el onnan. Jerney János¹³ 1845-ben már nem talált ott magyarokat.*

- Valamikor voltak ott egészen keleten is magyar falvak, magyar telepek. Constantin Giurescu könyvében, az *Istoria românilor*-ban olvasom, hogy Chiliában Hunyadi János idejében magyar helyörség volt. De aztán Mátyás király elrontotta Moldvával a dolgát, mert valami román rablóbanda járt a Székelyföldön, és akkor ő 1467-ben egy hadjárattal akarta ezt megbosszulni Moldván. Ștefan cel Mare tudta, hogy Moldva egy gyengébb ország, nem állt szembe hát Mátyás seregével, hanem visszavonult, és így Mátyás végül bevonult a régi fővárosba, Moldvabányára is. A város akkor nagyobb részét magyar lakosú volt. Örömmel fogadták a magyar királyt, leitták magukat, aludtak, mint a bunda, de akkor éjszaka rajtuk ütött Ștefan cel Mare. Mátyás király is a nyilat a hátában hozta haza állítólag. De soha nem gondolt bosszúra, ennek nincs semmi nyoma a forrásokban. Akkor aztán Ștefan cel Mare azt mondta: „Hohóóó! Hát a magyarok nem barátaink, hanem ellenségeink? Akkor a várakból a magyar helyörséget ki kell zavarni!” És megostromolta Chiliát. Ma is vannak Kilián és Kilyén nevű magyar családok, és vannak Kilyén nevű magyar falvak is:

13 Jerney János (1800–1855) östörténész, régész, utazó. A magyarság östörténetét kutatva bejárta Moldvát és Bessarábiát, majd ennek alapján megírta főmüvét: *Jerney János keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett. 1844 és 1845.* I–II. Pesten, 1851.

Sepsikilyén, Gyergyókilyén. Engem apám közbenjárására egy Kilián nevű bácsi protezsált be az egyetemre, aki ismert egy Miskolczi nevű földrajz szakos tanárt, aki aztán beajánlott engem a bölcsészeti karra. Mert korábban rossz tanuló voltam, és rossz bizonyítvánnyal, enélkül biztosan nem vettek volna fel. Hát így elmondhatom, hogy engem a moldvai magyarok segítettek be Budapesten az egyetemre!

- *Huși-ből aztán merre ment tovább?*

- Huși-ban nem maradtam soká, a Prut mellett mentem fel tovább északra. A következő falu a félig román, félig katolikus Radukanén volt, de ott már nem tudtak magyarul akkor sem. Ez a falu nem volt számomra érdekes. Lehet, hogy a Néprajzi Múzeumban, ahová 350 fényképet tettem, vannak fényképeim onnan is. Aztán vonattal továbbmentem Jázu Porkulujba, de az már innen messze volt, Jászvásártól is északra. A legközelebbi vasúti megállóból indultam el gyalog arrafelé. Ugye, csomagom volt meg minden. Akkor vettek nekem apámék egy új lódenkabátot, hát abban gyalogoltam. De aztán jött egy kocsis, feltették a csomagomat, és az elvitte valameddig.

Jázu Porkulujba csak egy nemzedékkal korábban költöztek a magyarok a Szabófalva környéki többi északi falvakból, mert ott olcsó volt a föld. De hát istentelen rossz föld és rossz víz volt ott. A régi tó, szénfekete iszap, és még a kis pataknak is szénfekete vize volt. A domboldalon voltak a kutak, de keserű fekete vize volt azoknak is, a patak vize befolyt a kutakba is. Olyan hasmenést kapott az ember tőle! Hogy hogy éltek ott az emberek? Rajzom is van a Jázu Porkuluj-i deszkateplomról.

- *Ők magyarul beszéltek?*

- Magyarul. De a gyerekek már nem tudtak más családnál, csak annál az idős házaspárnál, ahol engem is befogadtak. Azért is húzódtam oda. Két hetet töltöttem ott, tanultam tőlük magyarul. Mondtam az idősebb embereknek, hogy én azért jöttem ide, hogy magyarul tanuljak tőlük. De ők ezen csak nevettek: „Hát nekünk kéne magától tanulni, hát maga tud jól, hát maga jött Magyarországról!” „Nem - mondom -, ott rosszul tudnak.” „De mi itt elrománosodtunk.” „De maguk nem németesítették el a nyelvüket, mert nem is tudnak németül. Én ide tanulni jöttem magukhoz.” Hát így aztán mindjárt egészen más volt! Meg voltak hatva.

Az egyik férfi mindjárt elment, és hát hoz nemsokára egy kendőben valamit, s adja is ide nekem. „Mi van itt ebben?” Belenézek, hát egy csomó tojás, valami húsz tojás van egy kis kendőben összekötve. Azt mondja, hogy én magányos ember vagyok, özvegy ember, nem tudom magát vendégelni, de ezt odaadom, hogy ott, ahol szállást kap, az ellátásához én is hozzájáruljak. Kocsor Demeternek hívták. Középkorú férfi volt, a felesége meghalt.

- *Ennél az idősebb házaspárnál lakott Gábor bácsi.*

- Az idős házaspár fiánál laktam, aki már meg volt nősülve, mindjárt ott a harmadik házban lakott. Azért helyeztek ott el, merthogy a fiatal házásoknál még nincsen gyerek, és akkor ott senki nem zavar engem. De hát én mindig ott tanyáztam az öregeknél, ahol sok gyerek volt, és azok is mind beszéltek magyarul. Az apa meg az anya nap mint nap mentek kapálni, és így a legidősebb kislány, Balán Ilonka látott el mindent a ház körül, ő volt a kisebb testvéreinek a gondozója. Tőlük tanultam aztán magyarul. Véta volt az egyik, a másik Borbár, vagyis Borbála. Ezek egészen aprók voltak. A bátyjuk pedig egy már iskoláskorú gyerek, Ferenc. Még nagyobb volt a 10-12 éves lány, Margit. És akkor a legidősebb volt ott a háznál Ilonka, ő olyan 14 év körüli kislány lehetett. Mindjárt azt kérdezte tőlem, hogy van-e magyar pénzem. Volt a tárcámban magyar egyforintos. Kérte, hogy azt adjam neki. Hát minek az neked? Azt mondja, hogy „csercsét” csináltat belőle. Mi az a „csercsé”? Nem tudtam. Hát a fülbevaló! A kabátujjamról a gombokat pedig odaajándékoztam a kisgyerekeknek, mind levagdosztam nekik a lódenkabát „bongjait”.

Jázu Porkulujba később, az év végén még visszamentem újra, ott kezdtem meg a második moldvai utamat 1932 karácsonyán. De télen ez az egész táj, az egész falu maga volt a teljes kiábrándulás. A sáros, nedves idő, és hozzá az új román műkultúra, ami már oda a világ végére is eljutott. Az öreg juhász, akiknél szállva voltam, a kisgyerekek szülője, bort is termelt, de csak valami rettenetes rossz bort. Szőlője is volt. Az udvarán ott állt a borospince, lakatra zárva persze. Az öreg a szilvesztert ünnepelni átment a legnagyobb fiához, az én házigazdámhoz. Hát mulattak ott egy külön konyhaépületben, és ő a legrosszabb, akkor divatos román műdalokat danolta félig részegen. Én persze sokáig nem bírtam ezt, s elmentem lefeküdni. De egyszer csak arra ébredek, hogy

valami nagy kiáltozás van az udvaron, az öreg kiabál, hogy „a puszkám”, „a puszkám”! Hát mi van itt? Hamar felöltöztem és kimentem. Hát mondják, hogy a borospincéjét akarták kirabolni. Azért kiabált a puska után, hogy elriassa a tolvajokat. Így aztán meg volt mentve a borocska. De annyira lehangoló volt ez a világ, hogy néhány nap múlva mentem is onnan tovább.

– *Talált valamilyen magyar folklórt is Jázu Porkulujban?*

– Nem, azt nem tudtak. Még Jugánban sem tudtak. Ott is csak a negyedik hónap végén Szuszter Józi, a legjobb emberem vette rá az anyósát nagy nehezen, hogy énekeljen nekem, és így aztán két magyar népdalt valahogy fel is vettem tőle. Mondta Szuszter Józi, hogy az anyósa valamikor nagy kocsmázó asszony volt, úgyhogy tud ő ilyesmit is, csakhogy most már megtért, szent asszony lett belőle, belépett Szent Ferenc harmadik rendjébe is, és most már nem akar danolni.

– *Akik Jázu Porkulujba telepedtek át, azok még tartották a kapcsolatot az otthon maradt rokonaikkal? Ők irányították Jugánba az első gyűjtőút elején, 1932 tavaszán?*

– Igen, a saját rokonaikhoz küldtek név szerint. Tudogattak még egymásról, de már nem sokat. Ezekről a kapcsolatokról pontos képem van, mert Jugánban aztán megcsináltam az egész falu családfáját. Minden családnak ismertem a leszármazását a 19. század elejétől kezdve. A jobbágyösszeírásokban mindenütt ott volt, hogy mi az apja neve, sőt sok esetben még a nagypapa neve is. Az öregekkel meg a középkorú emberekkel pedig mind leveztünk a családokat. Itt vannak most is *(ti. a feljegyzések a polcokon lévő dobozokban)*. És akkor kiderült, hogy melyik családból vándoroltak ki máshova. A legtöbben Jászvásár környékére az olcsó földekre mentek.

FARKASFALVA. „HA EZT AZ EMBERT FELÉBRESZTEM, ESETLEG FEJBE KÓLINT.”

– *Jugán felé menet útjába esett még Farkasfalva is, úgy tudom.*

– Most már pontosan nem is tudom, hogy Jázu Porkulujból hogyan mentem el a vonatig, mégpedig Podu Iloaieig. És onnan vonattal aztán Szépvárosig, románul Târgu Frumos. Ott egy csomó fuvaros állt az

állomáson, és én megfogadtam egyet, hogy vigyen el Farkasfalvára. Egy egylovas kocsi volt, egy zsidó ember volt a fogatos. Sok zsidó élt akkor ott. A többi fuvaros mondta ugyan, hogy ne azt fogadjam, mert egy kétlovassal mégis jobb, de gondoltam, hogy ez talán olcsóbb lesz, merthogy kevés pénzem volt. No, nem is vitt a lova! Azt ígérte ugyan a fogatos, hogy amikor keresztülmegyünk a falun, ott befog még majd egy csikót a lova mellé, de hát ez esze ágában sem volt, mentünk tovább Farkasfalva felé. De hát a ló mind lassabban és lassabban húz, míg a végén megáll. Akarja húzogatni a zsidó, de hát nem megy egy tapodtat sem. Ott voltunk egy szántás közepén, és sötét éjszaka volt már. Hát most mit csináljak? Június eleje lehetett, vagy május vége. Közel van már a falu, mondja a zsidó, hallik a kutyaugatás. Kifizettem, ő meg visszafordult. Hazafelé aztán ment már a lovacska, mert hát a jászol csalogatta. Én pedig ott tétovázok, hallgatózok, hogy merre van a kutyaugatás. Egyszerre csak előrohan négy nagy kutya, ordítanak, vicsorognak rám. Hadonászok én is ott magam körül, egyik kezemben van a fényképezőgép lába, a másik kezemben egy táska. Hát egyszer aztán a dombháton feltűnik három ember. De csak állnak ott, és nézik szótlanul, hogy engem hogy táncoltatnak a kutyák. Aztán végül mégis szóltak, és így a kutyák elvonultak. Mondom nekik, hogy Farkasényba mennék én, merre van az a falu, itt van-e egyáltalán. Mondják, hogy menjek csak arrafelé tovább. Hát elindulok a sötét éjszakában. Valami világosság azért volt az égen. Na, egyszer valami vesszőfonatú kerítészekhez érek, körbe volt vele kerítve a falu. De ott is rohannak elő a kutyák megint. Erre visszavonulok, megint megyek tovább, kerülgetem a falut. Végül aztán egy helyen a kerítésen kívül találok egy kunyhót. Kerek vesszőkunyhó az is, ajtaja nincs is, hát benézek. Látom, hogy kétoldalt egy-egy pad van ott, és az egyikken egy bundában alszik valaki. Na, mondom, ha én ezt az embert most itt felébresztem, esetleg mindjárt fejbe kólint. Úgyhogy nem is mertem megtenni. A közelben valami nagy fákot láttam, hát oda húzódtam. A temető széle volt ott a falun kívül. Száraz hely volt egy nagy fa alatt, mert egyébként olyan nedves idő volt, ott lefeküdtem, ledőltem egy kicsit pihenni, de egyszer csak arra ébredek, hogy nagyon hideg van, fázom. A zsákomból elővettem még egypár hálóinget, magamra húztam, de hideg volt úgyis. Akkor aztán odamentem a kunyhóhoz, és felráztam azt az embert. Azt mondja, hogy ő „zitár”. Vagyis „vitar”. De moldvai nyelvjárásban ez

„zsitár”. „Vitā”, abból „jitā”, majd „zsitā”. Mint a bor is: „vinu”, abból „jīnu”, majd „zsinu” lett. És ez a tatár nyelvekkel közös. Ott is a j-ből zs lett. Mándoky Pistától¹⁴ tanultam ezt meg mind. Mondja aztán, hogy ő a mezőcsősz. Kérdezem, hogy hát nem lehet itt a faluba bemenni? Kiderült, hogy ugyanolyan vesszőfonásból volt a kapu is, de én azt nem tudtam megkülönböztetni a kerítéstől. Na, akkor beeresztett a faluba, és megmondta, hogy a kántor hol lakik, azt tanácsolva nekem, hogy menjek őhozzá. Így aztán hajnalban felébresztettem a kántort is, és még aludtam egy sort nála reggelig. Hát ez volt Farkasfalvában. Nagyon érdekes falu így a faluszerkezet szempontjából. Mint ahogy Jugán is érdekes, de az egészen más.

- *Mi a különbség? Jugánnak faluközpontja van, és onnan kifelé ágazik az egész utcarendszer.*

- Pontosan. De Farkasfalvában épp ellenkezőleg: a falu két hegy között van, a két domboldalon vannak a házak, egyik domboldalon a templom is, lent folyik a patak, ott a kaszálók vannak. A házigazdámmal le is mentünk oda, ő is kaszálta a szénafüvét. Főnt a domb tetején pedig egyetlen kapuhoz mind összefutnak a falubeli utcák, és csak azon az egy kapun lehet a faluból kimenni. A másik oldalon pedig ugyanígy: a sok utca ott is összefut, és egy kapu nyílik kifelé. Körben pedig ott van a vesszőkerítés.

- *Határkapuk. Ugyanúgy, ahogy a Székelyföldön is volt régen.*

- Igen. „Zsitárkapunak” mondják ezt Moldvában. Jugánban épp megfordítva: ott a falu közepében a templomtól ágaznak szét az utcák. És mind-mind csupa zsákutca. Vissza kell menni, és egy helyen lehet a faluból kimenni.

JUGÁN 1. „HÁT ORDÍTÓZIK OTT NAGYON A CSENDŐR.”

- Amikor Jugánba megérkeztem, estefeled volt már, jöttek haza a mezőről az emberek. Beszlág János, akihez küldtek Jázu Porkulujban a rokonai, be is fogadott, bevitt a házába. De egyszer csak azzal szalad be, hogy menjek ki, mert a csendőr hívat. Mondom neki: „Hát mért nem jön be a csendőr? Hát én menjek ki? Jöjjön be, ha velem akar

14 Mándoky Kongur István (1944–1992) nyelvész, kun–magyar turkológus.

beszélni.” „Nem, nem, a csendőr nagy úr!” Na, kimegyek, és hát ordítózik ott nagyon a csendőr, a merszefalvi csendőrörsnek a parancsnoka. Hogy így meg amúgy, én ott jöttem keresztül Merszefalván¹⁵, és mért nem jelentkeztem nála. Mondom, hogy hát mit tudtam én, hogy Jugán hova tartozik csendőrségi szempontból, meg hogy van-e csendőrörs Merszefalván. De így meg amúgy! A hátizsákom ott volt a kocsmában, mert szokás szerint a kocsmában tettem le, ahol az ügyeletes kocsmárosné mindig jelen volt. Miután megszabadultam a hátizsáktól, elmentem a faluba a gyerekekkel beszélgetni. Hát most előhozhatja a csendőr a zsákomat, a kocsmá előtt a falu közepén egy lócára kiteszi, és elkezd kirakni belőle mindent, hogy lássa a tartalmát. A falusiak persze kigyűltek, hogy mi van ott. Így szórakoztunk. Egyszer csak meglátja, hogy a kezemben ott van a fényképezőgép csőlába. De hát hol van a fényképezőgép?! Még én voltam a hibás, hogy nincs meg! Vagy a jugáni kocsmárosné vagy még a farkasfalvi – mert ott is a kocsmába tettem le – elberhelte. Mondom, én nem tudom, hogy hol van a fényképezőgép, ők a csendőrök, ők kell hogy megkeressék, hogy vajon ki lopta el. Na, akkor bepakolt a hátizsákomba, feladta rám, és mellém adott egy vasvillás jugáni legényembert, hogy kíséren be engem innen Merszefalvára a csendőrségre, ő pedig még itt marad Jugánban a csendőrlegényekkel, és kutat tovább, hogy miket követtem én itt már el. Hát így is történt: ez a legény a szántóföldeken keresztül bekísért engem Merszefalvára, és ott átadott a csendőrlegényeknek. Három napot töltöttem a csendőrörsön az udvaron. Szép gyepes udvar volt, léckerítés, minden. Másnap délelőtt látom, hogy a csendőrlegények egy deszkabódében, valami nyári konyhában főzőcskéznek. Azt mondja az egyik, hogy nekem is hozhatnak valamit a boltból, ha van pénzem. „Hát mit lehet ott kapni?” „Kenyeret, esetleg kolbászt.” Mondom nekik, hogy erről szó sem lehet. Hogy én itt magamnak velük rendeljek, miközben ők tartanak engem fogva. Erre azt mondja a csendőrlegény, hogy mi megkínáljuk szívesen abból, amit mi főzünk, de az csak olyan, mint amit mi legények főzni tudunk. És meg is kínáltak. Hát soha életemben olyan jó krumplicevest nem ettem, mint amit ezek ott

15 A Iași megyei Merszefalva román neve Mircești. Vasile Alecsandri költő szülőfaluja.

föztek! Kedves falusi legények voltak, mind besorozott katonák, mind derék gyerekek.

Három napig tartottak ott. Mindig azt mondták, hogy a „plutoniér” (= őrmester) egész éjszaka nyomozott, és hogy emiatt nem tud velem foglalkozni. Hát így teltek a napok, míg végül kiderült, hogy bekísérnek engem a csendőrkapitányságra Roman városába. El is indítottak, de már késő délután volt, mire Szabófalvára megérkeztünk, és ott átadtak az ottani csendőrségnek. Ezek meg azt mondták: „Ma már nem megyünk tovább, majd holnap a városba bekísérünk, ülj le addig a priccsre.” Egy pár csendőrlégény ült még ott, beszélgettek. Tőlem is kérdezik: „Hát mit csináltál?” Én nevettem: „Hát ti tudjátok, hogy mért vagyok én itt.” Azt mondják: „De nem tréfádolog ez!” Na, jól van, ha nem tréfa, akkor nem tréfa, akkor nem nevetek rajta. És elhallgattam. Ők pedig egymás között beszélgettek rólam tovább. De aztán mégsem álltam meg, hogy időnként ne szóljak közbe, ha valamit nem jól értettek, és így aztán mindegyre parázs beszélgetésbe kerültem a csendőrökkel. Egyszer félbeszakít az egyik: „Na, ne félj, nem lesz semmi baj. Holnap bekísérünk, és majd ott elengednek.” Már akkor látta, hogy nem félek tőlük, mert nincsen a számlámon semmi. És így aztán másnap valóban elindítottak. A csendőr, aki kísért, azt mondja, hogy amikor kiérünk a faluból, akkor elveszi tőlem a táskát, segít ő is. De itt még, amíg minket látnak. (*kacag*) Mert a hátamon is volt csomag, meg a kezemben is volt táska. Így amikor beértünk Románvásárra, mindenki nézett minket, hogy ez a csendőr valóban kíséri-e ezt az embert, vagy csak véletlenül mennek együtt. Egy helyen valami építkezés folyt. Egy ácslegény a háztetőről odakiáltott nekem: „Ce ai făcut, frate?” [= Mit tettél, testvér?] De én nem válaszolhattam neki, mert nem tudtam, hogy mit szabad egy fogolynak, és mit nem. Hát ilyenek voltak az én rabtartóim! De a kapitányságon a csendőrtiszt nagyon mérges volt, gorombán beszélt velem. „Mi nem tűrünk meg semmiféle csavargót a megyében! Most is valami sátoros cigányok akartak bejönni, de visszazavartuk, menjenek Bákó megyébe!” Ott úgy látszik, engedékenyebbek voltak a csendőrtisztek. „Meddig akarsz itt ülni?” „Hát amíg elvégzem a dolgomat.” Az volt, ugye, az ajánlólevélbe beleírva, hogy a minisztérium kéri a hatóságokat, hogy azok segítsenek engem.

- Épp erre akartam rákérdezni: milyen ajánlólevelei voltak?

- Engem Brăiloiu pártfogolt, aki kapcsolatban volt Lajthával és a Népszövetség Szellemi Együttműködési Bizottságában¹⁶ is benne volt. De Gusti professzor embereivel is már jóban voltam. Ismertek, jártam velük falura, tudták, hogy nem vagyok valami vadmagyar. Adtak nekem papírt is, ami négy moldvai megyére volt megcímezve.

- És ez nem volt elég Romanban a csendőrtisztnek?

- Elfogadta, de azért ordította. Megpróbált elutasítani, mert az hazafias érdem lett volna, hogy ő elzavart engem. De hát mégis muszáj volt elengednie, és én így aztán szépen gyalog elindultam vissza Szabófalva felé. Hamarosan jött egy szekér, és felvett. Épp egy szabófalvi magyar volt a szekeres, aki útközben elmesélte nekem, hogy majdnem ő lett a katolikus püspök. Merthogy őt akarták a papneveldebe vinni, csak hogy ő nem akart menni, inkább elszökött, és elbújt a rokonoknál, amíg elmúlt a veszély.

SZABÓFALVA. „MI NEM TUDUNK MAGÁNAK CSIRKÉT SÜTNI!”

- Így aztán egy kis kerülővel visszaérkeztem Szabófalvára. Csak hát nem kaptam szállást sehol. Mindenki azt mondta, hogy ő nem ér rá vendéget fogadni, és hogy ők nem tudnak nekem főzni meg sült csirkét adni. Mikor már többször is mindenfelé emlegették a sült csirkét, gyanút fogtam. Hát mi ez?! Hogy mindenki ezzel áll elő. Hát mind megbolondultak ezek? Hiába mondtam, hogy nem kell nekem semmiféle sült csirke. Kiderült aztán, hogy előttem már ott járt, ott gyűjtött népdalokat Veress Sándor¹⁷, és neki kellett mindegyre csirkét sütni. *(kacagunk együtt)* Így aztán rám esteledett. Hát most mit csináljak, az

16 A Népszövetség (más néven: *Nemzetek Szövetsége*) az ENSZ elődje volt. Genfben működött 1919–1946 között. A párizsi békekonferencián a győztes nagyhatalmak hozták létre, Magyarország 1922-ben kérte a felvételét.

17 Veress Sándor (1907–1992) zeneszerző, népzenekutató, zenepedagógus. Veress Endre történész fia. Képzett etnomuzikológus, Bartók Béla és Kodály Zoltán tanítványa a Zeneművészeti Főiskolán. 1930-ban elsőként gyűjtött szakszerű módon népzene a moldvai csángó falvakban, ahol mintegy 150 népdalt rögzített fonográfra. 1948-ban Nyugatra emigrált, 1949-ben Svájcban telepedett le, ahol a berni zenekonzervatórium tanára lett. Moldvai népzenei gyűjtése csak a rendszerváltás évében jelent meg Magyarországon (Veress Sándor: *Moldvai gyűjtés*. Szerkesztette Berlász Melinda és Szalay Olga. Budapest, 1989. Magyar Népköltési Gyűjtemény XVI.).

utcán nem hálhatok. Visszamentem a csendőrségre, ahol már ismertek. Mondom nekik, hogy adjanak szállást éjszakára. Jól van, megalhatok ott, lesz üres priccs, ők úgyis kimennek őrségre. Ott aludtam, és másnap megint elindultam a faluba. Helyenként találtam embereket is, de nem ért rá egyik se, és akkor is mind azt mondták, hogy nem tudnak nekem sütni-főzni. Harmadnap már egy csendőr is átjött velem a községházára, és ott kértük, hogy adjanak mellém egy magyar embert, hogy valahol szállást keressünk. Hát elindultam evvel a magyarral, de így sem kaptam szállást sehol. Hát kénytelen-kelletlen estére megint megjelentem a csendőrségen. De ott akkor már nagy ijedelem volt: „Jaj, itt van a csomagod, és eredj vele innen, amerre látsz, mert jön a kapitány úr! Bármelyik pillanatban megérkezhetik autón, és rettenetes baj lesz, mert nem szabad idegeneket a csendőrségen fogadni.” Feladták rám a hátizsákot, és kitétek az utcára. Alig mentem ki, rettenetes vihar keletkezett. Szélvihar, por, minden. Vágtatva jönnek haza a szekerek a mezőről. Én meg ott állok. Megered az eső, zuhog. Hát hova menjek? Elindultam taláalomra valamerre. Végül az egyik háznál kint állt a tornácon egy ember. Bekérezkedtem hozzá ott az esőben. Beszélgetünk. Kérdi, hogy hol vagyok szálláson. Mondom, hogy nem kapok szállást sehol se. Erre azt mondja, hogy menjek a kántorhoz, mert neki nagy háza van, otthon is lesz, mert nem jár ki a mezőre, ugyanis egy nagyon jó szimentáli tehene van, amelyik 40 liter tejet ad. Ő csak annak az egy tehénnek hordja be a zöldséget, azt eteti, és a fél falut ő látja el tejjel. Na, el is mentem a kántorhoz. Csakugyan nagy háza volt, akkora, mint más embernek kettő. Az előszoba közepén volt, abból jobbról-balról nyílt egy-egy szoba, és azok mögött is volt még egy-egy másik szoba. De mind lakatlan. Mert a kántor maga az eresz alatt lakott a gyerekeivel. No, de hát ő nem tud magyarul! No, nem baj, tudok én románul.

- *Hogy hívták a kántort?*

- Mihai Crețu.

- *Ez valóban román név. De akkor hogyan volt ő ott római katolikus kántor?*

- Várjál még ezzel egy kicsit! Szóval ott éltem náluk. Két kisgyereke van, román asszony a felesége, aki nem magyar viseletben jár, hanem bő szoknyában, ilyen városiasan. Románul beszélek velük, és közben

járom a falut. Egyszer bemegyek a kovácsműhelybe is, ahol több ember is van, és ott beszélgetek velük. Odajön hozzám a kovács is, és azt kérdezi, hogy hol vagyok én szálláson. Mondom, hogy a kántornál. Erre azt kérdi: „Hát beszél az magával magyarul?” „Hát nem tud az magyarul.” Erre ő: „Hogyne tudna a gazember, hát az én öcsém!” (*kacag*)

– *A papok nyilván megmagyarázták neki, hogy ne beszéljen. A papilak mindig közel van a kántori lakhoz.*

– Igen. Visszamentem a szállásra, de nem tettem ezt szóvá. Továbbra is csak románul beszéltem vele. A vendég alkalmazkodjon!

– *Szabófalván mennyit maradt Gábor bácsi?*

– Körülbelül két hétig csengtem-lengtem ott, aztán Kelgyestre mentem át. Kedvesen fogadtak ezek a Martinásék, akiknek a fia miatt aztán később bajba kerültem, és hazakerültem Magyarországra. Rajzolgattam a házakat, az udvarok beosztását, mindent. Nem siettem, mert ott akartam végleg maradni. Csak tanulgattam, meg akartam érteni mindent.

– *Nyelvi nehézsége nem volt ezekben az északi falvakban? Nehéz nyelvjárás ez az északi.*

– Hát tanultam, igyekeztem. És nagyon élveztem. Körülbelül 600 évvel ezelőtti települések, Nagy Lajos-koriak. Mert korábban ott magyar meg nem maradt! Az Erdélybe vezető utakat zárták ők akkor ott le a 14. században, mert az mind katonai megszállás volt. Csak miután a tatárokat megtörték, azután lehetett ott megmaradni.¹⁸ Azelőtt a románok sem állapodtak ott meg. A román régészek, Victor Spinei és társai publikálták a 10–14. századi ásatások idevágó eredményeit, melyek szerint még az Erdélybe vezető folyóvölgyekben sem volt település egészen a 14. századig.¹⁹

18 I. Lajos (Nagy Lajos) magyar király 1342–1382 között uralkodott. Lackfi András székely ispán, későbbi erdélyi vajda tatárok elleni győztes hadjárata 1345–1346-ban volt. Moldva ekkor lett a magyar királyok hűbéres országa.

19 Victor Spinei könyvei: *Moldova în secolele XI–XIV*. București, 1982.; *Relații etnice și politice în Moldova meridională în secolele X–XIII*. Români și turanici. Iași, 1985.; *Moldavia in the 11th–14th Centuries*. București, 1986.; *Ultimele valuri migratoare la nordul Mării Negre și al Dunării de Jos*. Iași, 1996.; *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX–XIII*. Iași, 1999.

JUGÁN 2. A NYELVHALÁL ÉS DOKUMENTUMAI

- *Kelgyest után pedig Jugán következett, ahol aztán a leghosszabb időt töltötte. Mennyit volt Jugánban Gábor bácsi?*

- Hát hosszabban csak a második alkalommal. Akkor ott voltam egész télen áprilisig. Először a kántor, Gerka János fogadott be, két hétig voltam náluk. Egy szobában lakott az egész család, mert csak az volt fűtve. De ez az otlétem azért egy kicsit kényes dolog volt, mert a kántornak volt egy nagyon derék, kedves, szeretetre méltó leánya is, az Elizaveta, aki azt hiszem, nem volt közömbös irányomban, de nem tudott magyarul. Semmi nem volt köztünk, de azért érzett, hogy mégis van valami feszültség a levegőben, hogy én is gondolok rá. Nagyon rendes, jóra való lány volt. És történt egyszer, hogy akkor télen át kellett mennem Merszefalvára meghosszabbítatni az útleveletem. De a járásbíró éppen nem volt otthon, és a felesége leültetett a szobájukban, hogy ott várjam meg a férjét. Ő az ablaknál varrogatott, én pedig az ajtó mellett egy széken üldögéltem, hallgattunk. Egyszer odafordul hozzám, és megszólal az asszony: „Hallom, hogy el akarod venni a kántor lányát.” Nagy zavarban voltam. Hogy meg se sértődjenek a kántorék, mondom, hogy ez nem egészen úgy van. Hát így derültek ki a dolgok! Beszélni kezdtek rólunk a faluban, és akkor aztán a kántor engem hamarosan máshol helyezett el. Beszélgettem Jánosznak az apósánál, a „Patakus bacsónál”. Nagyon érdekes frizurája volt ennek az öregnek, éppen akkor nyírta meg a felesége. Mégpedig úgy, hogy egy fazekat borított a fejébe, és azt körülnyírta. Élesen jött ki a levágott haj a fazék alól. A feje közepén meg kopasz volt, úgyhogy ilyen Szent Péter-frizurája lett a „Patakus bacsónak”, a házigazdámnak.

Később, amikor 1956-ban mint hivatalos kiküldött megint kijutottam Romániába, végigjártam a fontosabb moldvai helyeket is, ahol jó embereim voltak, hogy lássam, megvannak-e még, túléltek-e a háborút. Akkor már nyugdíjas volt Gerka János, a jugáni öreg kántor. A szomszéd faluban, Merszefalván volt a feleségének egy kis földje, és ott kapálgattak. Nagy szegénységben éltek. Én akkor külön elmentem hozzájuk, és megkerestem őket. Meg volt hatva az öreg „gyák”. Megmutatta nekem Elizavetának a fényképét, akivel félig-meddig már összeboronáltak ott engem. Mondta, hogy ez a nagylánya elment apácának, amikor híre jött annak, hogy engem lelőtt a csendőr, ez benne

volt még az újságban is. Ők akkor azt hitték, hogy én meg is haltam. Szegény Elizavetát aztán később kiküldték Franciaországba az apácákkal. Az öreg édesapja mutatott is nekem egy szép színes fényképet, amelyen a románnak kiadott magyar lány a francia lányokkal táncol. Élésre vasalt pantallóban, úri öltözetben körtáncot táncolgatott ott az én Elizavetám. Hát így játszik az emberekkel az élet.

Gerka János már képzett kántor volt, ő már a halasfalvi kántorképző intézetben tanult, nem otthon a régi kántoroktól. Őket a papok már bevezették egy kicsit az egyházpolitikába is, aminek része volt az is, hogy a románokat is meg kell nyerni a katolicizmusnak, meg kell magyarázni nekik, hogy a katolikus vallás nem magyar vallás, hanem egy nemzetközi. Ezért szervezték a franciákkal a Szent Ferenc apácarend kapcsolatát is. Ide került be a lánya, Elizaveta is, akinek volt egy Mária nevű kishúga is, ő olyan 12 éves lehetett akkor, és egy kukkot sem tudott magyarul. Őt is meglátogattam 1956-ban. Mondta az apja, hogy férjhez ment Bákóba, megadta a címét, és én elmentem őhöz is. Hát a vézna kislányból egy nagydarab testes asszony lett. Nem tudott akkor sem magyarul.

- Ma már csak egyetlenegy személy, egy öregasszony tud Jugánban magyarul, akit érdekes módon szintén Gerka Máriának hívnak. 1913-ban született, és emlékszik is Gábor bácsira, hogy ott járt náluk. Ő ott élt helyben mindig a faluban. De neki nem az apja, hanem a férje volt Gerka nevű, Gerka Jozsif, aki 1941-ben Odesszában halt meg a háborúban. A lányneve pedig Maria Petre Antăluț Tînăru volt. Ő ma a jugáni nyelvjárás legutolsó beszélője, vele fog meghalni ebben a faluban a középkori régi magyar nyelv.

- Többen voltak már itt nálam, akik jártak ennél az asszonynál, és beszéltek itt nekem róla. De ő nem ugyanaz a Gerka Mária, akit én kislányként megismertem, nem a kántor kisebbik lánya. Valahogy a kettőt összekompromittálták. A kántor kislánya nem tudott magyarul. Ő azért is emlékezetes számomra, mert amikor először megérkeztem Jugánba Farkasényból, egy nyári nap volt, és nem volt otthon senki, csak a gyerekek. Hát velük beszélgettem románul. Ott volt már akkor is ez a kislány, meg a Beszlág János kislánya is, Beszlág Mária. Kérdeztem őket, hogy hát tudnak-e magyar nótát. Nem, csak románul.

A tanítótól tanulták az iskolában. Télen aztán két hétig éppen náluk laktam.

– Ennél a másik Gerka Máriánál magam is többször jártam, beszélgettem vele, imádságokat gyűjtöttem tőle. Főleg liturgikus imákat, katekizmus-szövegeket tudott, de apokrif népi imákat is.²⁰ Találkozott-e Gábor bácsi ilyen imádságokkal?

– Egyszer Szusztér Józi elvitt a falu leggazdagabb családjának egyetlen leányához is, attól hallottam ilyen magyar imádságokat. Ez akkor történt, amikor észrevette, hogy én ott akarok maradni, és ott akarok megházasodni. Elmondtam neki, hogy egyszer a kútnál vizet merített egy lány, aki ott lakott a közelben, és én bementem hozzá, hogy ismerkedjek meg vele is. Ez egy nagyon szegény, nyomorgó család volt. Szusztér Józi pedig jómódú ember volt, úgyhogy amikor elmondtam neki, hogy én bementem ehhez a szegény családhoz, felkiáltott: „Jézus, Mária, Gábor el akarja venni a Bárány-lányt!” És akkor vitt el az ő rokonához, egy gazdag lányhoz. És ott is hagyott vele. Az a leány a szövőben ült, szövögetett, és közben mesélt nekem mindenfélét. De az egy nagyon rátarti leány volt, már verekedtek is a legények érte meg minden. Mondott nekem meséket is, de hát én lassan írtam, nehézkesen, töredezik akkor, ugye, a szöveg. Na, és ő mondott nekem ilyen imádságokat is. „A hét főllész [?] bűnök.” Azaz a hét főbűn. Magyarul, ahogy az öreganyjától tanulta. És akkor utána románul is mondta: „Şapte păcate capitale.” Mert azt a kántor már úgy tanította, ugyanis addig a pap nem volt hajlandó férjhez adni, megesketni a lányokat, amíg azok a *Miatyánkot*, a *Hiszekegyet*, a *hét főbűnt* és a többi imádságokat, katekizmusi szövegeket románul el nem tudták mondani. Így románosítottak. Nem a román állam, hanem a katolikus egyház. Hát ez a leány is mondja nekem *A hét főbűn* után a *şapte păcate capitalét*. Mondom neki, hogy ez a kettő ugyanaz. Erre ő: „Jé, csakugyan!” Addig nem is vette észre.²¹

20 Ezeket az imaszövegeket és a rájuk vonatkozó beszélgetést a *Csapdosó angyal. Moldvai archaikus imádságok és éleletterük* című kötetemben közöltem (Csíkszereda, 1999, Pro-Print Könyvkiadó, 28–34. o.)
Online változata: https://tanczosvilmos.word-press.com/wp-content/uploads/2021/02/csapdoso_angyal-1999.pdf

21 Ez a Lükő Gábor által meglátogatott „gazdag lány” azonos a jugáni nyelvjárás előbb említett utolsó, több folklórgyűjtő által is meglátogatott beszélőjével. Özv. Gerka Józsefné, szül. Maria Petre Antăluţ Ținăru (szül. 1913) a Lükő által itt említett imádságok nagyrészét az 1990-es években is ismerte, gyűjtéseim tanúsága

- A Hegyet hágek, lőtöt lépék... híres gyűjteményben van két olyan 1933-as keltezésű moldvai népi imaszöveg, amelyeknek a gyűjtője nincs megnevezve, de Erdélyi Zsuzsanna mindkettőnél megjegyzi, hogy ezeket Tálasi István kéziratoss anyagából kapta. Az egyik ima Jugánból, a másik Bogdánfalvából származik.²² Én azt gondolom, hogy mind a kettőnek Gábor bácsi lehetett a gyűjtője. Ezt azért tekintem fontos folklórtörténeti adaléknak, mert ez az egyik legelső archaikus népi imaszöveg, amit a magyar folkloristák gyűjtöttek. Moldvában legalábbis mindenképpen ez. Magyarországon Kálmány Lajos jegyzett fel ugyan korábban néhány ilyen imát, de ő még nem ismerte fel azt, hogy ez egy külön műfaj. A Gábor bácsi neve mindenesetre nem szerepel a Hegyet hágek... kötetben.

- Ennek az a története, hogy amikor én már Gyulán voltam múzeumigazgató, egyszer meglátogattott engem Bálint Sándor²³. A gyulai papokhoz jött látogatóba, és énhozzám is bejött a múzeumba. Tudtam, hogy ő egy ilyen vallásos ember, és gondoltam, megmutatom neki, hogy az Ómagyar Mária-siralomnak milyen szép változatát jegyeztem fel Bogdánfalván. És akkor odaadtam neki azt a bogdánfalvi szöveget és még néhány ilyen magyar ráolvasást. Hát Jugánban a „gálka”, azaz a torokgyík elleni ráolvasást jegyeztem fel, ami magyarul volt és más ilyeneket. És akkor egyszerre megjelenik az Erdélyi Zsuzsa könyvében, hogy ő ezt Tálasi Istvántól²⁴ kapta. Hogy került ez a Tálasi Istvánhoz? Hát vagy Bálint Sándortól, vagy tőlem, mert az 1960-as években Szegeden magam is találkoztam olykor Tálasi Istvánnal. Minderre pontosan ma már nem emlékszem. A gépelt szövegre nyilván nem írtam rá a saját nevemet, mert magamnak csináltam, és Bálint Sándornak vagy Tálasi Istvánnak sem írtam rá, mert ők tudták, hogy éntőlem

szerint 1998-ban is emlékezett az öt leánykorában meglátogató Lükő Gáborra. Családját ekkor is falu legtehetősebbjei között tartották számon. Ezt támasztja alá az is, hogy Erdélyi Zsuzsanna *Hegyet hágek, lőtöt lépék* című imagyűjteménye 25. szövegének adatközlőjeként egy „Antalucc Peter Iiána [sic!]: Maricca” nevű adatközlő van feltüntetve. Amint a jelen interjú további részében Lükő Gábor elmondja, ez az 1933-ban Jugánban gyűjtött ima valóban az ő saját gyűjtéséből származik. (T. V. megj.)

22 Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágek, lőtöt lépék. Archaikus népi imádságok*. Budapest, 1976/1978., Magvető Könyvkiadó, 25. és 188. szöveg, 179., 567. o.

23 Bálint Sándor (1904–1980) szegedi néprajzkutató, művelődés- és művészettörténész, egyetemi tanár. Fő szakterülete a népi vallásosság.

24 Tálasi István (1910–1984) néprajzkutató. 1951–1980 között az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára.

kapják. Hát így kerülhettek aztán ezek az imák név nélkül oda a *Hegyet hágék...*-ba.

JUGÁN 3. FEKETE VARÁZSLATOK

- A Gábor bácsi gyűjtésében bizonyára vannak még más ima- és ráolvasásszövegek is, amelyek nem kerültek publikálásra.

- Szusztter Józi és a felesége mondtak nekem Jugánban egy ráolvasást orobáncra: „*Elindult a haragosz orobánc, kászász orobánc, csonthányó orobánc, sz meggyülközék a Szépszűzmáriával. Ez mondta: »Hová mensz te kászász orobánc, csonthányó orobánc?« »Menek Máriához vagy Ilonkához - a saját kislányára mondta -, rontsam meg színét...«*” Nem tudom mit csináljak, a vérét... És akkor azt mondja: „*Ne máj, ne máj, ne menjél!*» Szépszűzmária megállítja az „orobáncot”. (nevet)

Gerka János, a kántor is sokat mesélt nekem ilyen mágikus varázslásokat a jugániakról. Románul mesélt, de nagyon érdekes dolgokat. Elmondta, hogy milyen babonás nép volt ez, és hogy kezdetben hogyan jöttek hozzá is mindenféle ilyen ügyekben, akkor, amikor ő odakerült a faluba. Miután a halottat elparentálták, jöttek a rokonok, és megrendeltek tőle egy egyházi szertartást, hogy ezzel a halott meg tudja fizetni odaát a hídvámot. Ez talán valami román szokás lehetett. Mindenféle babonáik voltak a vénasszonyoknak. De aztán kiderült, hogy honnan merítik ezt. Szabófalváról járt át hozzájuk egy „meszter”, „a Szándor”, így hívták. És ő tanította meg a bábákat mindenféle babonákra. A kántor pedig üldözőbe vette ezt a „mesztert”, kitiltotta Jugánból, és a vénasszonyokat megfenyegette, hogy kiátkozza őket, ha továbbra is vele barátkoznak. Egyszer a kántor megmentett egy asszonyt, akit boszorkánysággal vádoltak meg. Azt mondták róla a faluban, hogy a padlásán van egy fából faragott kecske, és amikor azt megfeji, akkor a szomszéd asszony tehenének elveszi a tejét. Már hosszabb ideje fenyegették őt emiatt, hogy hát ne vigye el más tehenének a tejét, de hát csak tejeltek jól a szomszédok tehenei. Aztán egy vasárnap, amikor a gyanúsított asszony kilépett a templomajtón, akkor a szomszédjai nekiestek és agyba-főbe verték a szerencsétlent. Nagy törvény lett ebből, sokáig pereskedtek. Hogy mi lett a vége a pernek, azt nem tudom, de ez volt az egyik híres boszorkányos történet a faluban.

Egy másik boszorkányos történetet pedig Szusztter Józi és a felesége mondtak el nekem, a jó embereim, akiknek a mindennapi vendége voltam. Egyik családnál egy éjszaka arra ébrednek, hogy nagyon ugat a kutya. Mondja az asszony a férjének, hogy eredj már ki, nézd meg, mi van, ki van ott kint. De a férfi azt mondja, hogy biztosan valaki elment az utcán, majd abbahagyja a kutya az ugatást, és azzal befordul a fal felé. De a kutya csak ugat tovább, az asszonyt nem hagyja nyugodni. Hát felkel akkor ő, hogy kimegy és megnézi, hogy mi van. De ahogy a kilincstre tette a kezét, beleált a kezébe egy rettenetes fájdalom, hetekig fáj a keze. Mert meg volt rontva a kilincs. Ahogy kilépett, meg is látott az udvaron egy ugyancsak boszorkánysággal gyanúsított asszonyt, övezetlenül és kerpa²⁵ nélkül. Nyilvánvaló, hogy rontó szándékkal jött oda, mert az asszonynak nem szabad kimennie a házból öv nélkül és fejfedő, hajfedő, kerpa nélkül. Meglátta, de nem mert a házból kimenni. Csak ennyi volt, hogy a rontás ereje megérezte a kilincsen.

(Pozsgai Péter:) – *Gábor bácsi, azt a fekete böjtöt is mondja el.*

– Jaj, a fekete böjt Jugánban! Ezt is Szusztter Józitól hallottam. Az egyik „öreg bacsónak” – én is ismertem őt, a családfákat állítottuk össze együtt vele, a „demibacsóval” – három fia volt. Már az első világháború előtt öreg volt, és kiosztotta a földjét három részre a három fiának. Hát elvitték mind a három fiút a háborúba, és az egyik odamaradt. Házas ember volt már a másik kettő is. Két kisgyermeke maradt [a meghalt testvérnek]. Az asszony maga gazdálkodott a kis földön, abból éltek. Egyszerre csak a két sógorának eszébe jutott, hogy hát az ő öccsük meghalt, és akkor a földje őket illeti. Követelték az asszonytól, hogy adja oda nekik. De az mondta: „Hát gyerekek [vannak], abból tartom őket, nem adhatom oda a földet.” Hát addig-addig, hogy elfajult [a dolog], mérgesen követelték tőle a földet. És egyszer, amikor estefele már sötétedés után jött haza a mezőről, egy utcasarok mögött megleste a két sógora, és agyba-főbe verte a szerencsétlen asszonyt úgy, hogy hetekig ágyban feküdt. Telt az idő, és egyszer egy kis idő múlva az asszony szomszédai elkezdtek gyanakodni, hogy mi van ezekkel? Reggel bög a jószág, nem kapott még enni-inni. Mi bajuk van ezeknek? Mentek

25 A *kerpa* főköttöszertű női fejrevaló a moldvai csángó asszonyoknál.

megnézni. De ott az a törvény van, régebb Magyarországon is ez volt, hogy nem szabad bemenni. Még rokon sem mehet be. Az utcaajtóból kiabál be, mert a ház az udvar belső részében van. Jöjjön ki valaki, és ha behívja, akkor bemegy. Ha meg nem akarja behívni, akkor kijön hozzá, és ott az utcaajtóban beszélgetnek. Azért van ott pad, hogy ott leültesse. Az a vendégfogadó. Hát nem jön ki! Akkor döngetik a kaput, hogy hallják meg. Mert itthon vannak, füstöl a háztető! Kémény nélküli házak vannak ott. De nem jön ki senki. Jézus, Mária, hát péntek van ma, a fekete böjtöt tartják ezek! Hát ugye tudták már a históriát, hogy megverték az asszonyt. Mint a futótűz, úgy terjedt el a faluban, hogy az asszony tartja a fekete böjtöt. A két testvér azonnal ágynak esett betegen! Az egyik a következő nap meghalt! A másik pedig küldte a rokonait ehhez az asszonyhoz, hogy mindent megad neki, csak hagyja abba a fekete böjtöt. Nagy nehezen gyógyult meg ez is. Élt akkor is, amikor én ott voltam. Puszkásznak hívták.

- *Nem adott enni az állatoknak, imádkozott... Miből állt ez?*

- Akkor elmondta, hogy mi a fekete böjt. Hogy akkor az egész ház, amelyik a fekete böjtöt tartja, böjtöl egy egész napon át, semmit nem eszik. Egész nap térden állva kell imádkozni, kérni az Úristent, hogy büntesse meg ezeket a gazembereket. Mert ő gyengébb, ő nem tud bosszút állni rajta, hát az Úristenre bízza. Az ő ügye igaz ügy, de ő erőtlenségre, csak az Úristen tud számára [igazságot tenni]. És akkor erősen tüzelni kell. Azért nézték, hogy hát ég a tűz a házban, füstöl a háztető. Ez már mágikus dolog: erősen tüzelni s egész nap térden állva imádkozni a gyerekekkel. Borzasztó!

- *A gyerekeknek sem ad enni, az állatoknak sem ad enni...*

- Semmit! Az egész ház böjtöl. A fekete böjt!

- (Pozsgai Péter:) *De ezt háromszor meg kell ismételni.*

- Három pénteken. Azért kérte a rokonok által, hogy hagyja abba, ne folytassa.

- *És bezárta a kaput. Nem engedett be senkit.*

- Nem zárta be! Nincs azon zár. Az a törvény, hogy nem mehet be senki. Én magamon is tapasztaltam.

- *Úgy mondják Moldvában, hogy „megrikójtják”. Ha „megrikójtanak” valakit, akkor kijön.*

- Rájöttem, hogy a Székelyföldön is ez lehetett a szokás. Azért van minden kapu előtt a kis vendégfogadó szoba. És Kalotaszegen a vendégfogadó jurta emléke megmaradt. Nem vetted észre? Ott egészen más az utcaajtó. Ott két hatalmas tuskó nyúlik ki, és abba van beleágyazva a küszöb. Székelyföldön nincs küszöbe az utcaajtónak, de Kalotaszegen mindig van. A küszöbbe van beleékelve az ajtófélfa, nincs a földre eresztve. Székelyföldön viszont mindig a földben áll. Ez a jurtaajtó. És a díszítményei is. A kalotaszegi utcaajtó szerkezete: ott a két ajtófélfa tetejébe van téve a két szemöldökfa, beleékelve. Az tartja, hogy ki ne düljön. A jurtán a jurta falához van kötve a jurtaajtó szerkezete. De itt egészen más, itt meg kell kötni.

JUGÁN 4. KUTAKODÁS A HÁZI ARCHÍVUMBAN. TÖRTÉNETEK, TÉRKÉPEK, NYELVI GYŰJTÉSEK

- *A hiedelemtörténetek mellett népmeséket is talált Gábor bácsi?*

- Sajnos népmeséket nem jegyeztem fel. *(Kérésünkre a polcon lévő dobozokban lévő gyűjtési cédulákról felolvastam egy népmesét.)* „Jugán. 1933. 1. Ott hul éltek a magyarok, hul éltek lesz, ki tudja. Vultak közel a tatárákház. Tatárok megfogtak két jánt. Tatárok jártak vánálni.” Vadászni. „Sz akadtak fel a jányokra.” Rátaláltak. „Elvitték vala, hul ülnek úk, z ergyübe, z úk házikhoz. Úk esznek vala emberpecsenyit. De csak a magyarokét, úk magukit nem eszik vala. Betettyik úket egy házba, hogy hizzanak meg. Adtak nekik gyióbélt sz egy jó ebédet, hogy hizzanak meg. Úk járnak vala minden nap vánálni ott z ergyükön elé, hul vultak vala. Aggyig ültek a lányok azok nálik, hogy nekifogtak vala érteni az ú nyelvüket. Egy reggel, gyet [= amikor] mennek vala az emberek vánálni, mondták z ú annyiknak. Vala egy bába ott, csán vala nekik ebédet. Hogy egy lányt azokból megszüsszen kemencébe.” Ez a medvére megvan Nagyszalontáról! „Bába égetett egy jó tüzet kemencébe, sz kihozott egy lányt, hogy szüssze meg. Kã lányok azok be voltak rekesztve. A bába mondtá: »Ia, sui fatã pe lopatã!«” Új rá a lapátra! „»Ia, sui babã, dar mi-o aratã!«” Mondta a lány, hogy ülj te, mutasd meg, hogy hogyan kell. „Akkor a bába felült, hogy mutyissza meg, hogy

üljön fel. Gyet [= amikor] felült a bába, a lány isz hajtotta a kemencébe. Begyugta száját kemencének. Künn nem volt szenki, elmentek vânálâni. Kivette a mászik jányt a rekesztiszbûl. Immá mondja: »Háj [= gyerünk!], fuszunk el, kâ bábát behajtottam kemencébe!« Sz elfuttak a magyarokhoz. Gyet a tatárok eljöttek gyélbe, kereszték a bábát, hogy lásszák, csánte nekik ebédet. Néztyék, nem kapták. Benéztek a kemencéhez. »Né, kemencébe egy szült ember!« Kivették, sz nekifogtak enni. Sz ahogy szagatni fogták, vén vót sz erósz vult a pecsenye. Megiszmerték a bábát. A gyûrûrûl. Elindultak a lányok után, de nem még kapták meg. Mai era înainte, dar nu mai aduc aminte.” Hogy még tovább is volt a mese, de nem [emlékszem]. „Mama mea ştia.” Az én anyám tudta ezt a mesét. „Ez igaz magyar povestye!” Mese. Szuszter Józi mondta [nekem]. Józse Anton Beltyanu.

Jaj, de itt még van valami! (*ugyanannak a doboznak egy másik gyűjtőcédulájáról olvassa:*) „Isztván királ kihajtotta a pogánokat, kik valának itt. Isztván királ nem birta lenne emberekvel, elgyütte marhákat, gurucskákat [?], madarakat, sz hajtotta fel rivájik.” A madarak, az az aprómarha. „Ebben a háboruban lopták el a lányokat a tatárok. Mikor elfuttak a lányok, mentek csak éjjen csillagok után. Napval ültek banyhába.” A „bahna” románul mocsarak közötti hely. „Tatárok kereszték, de nem akadtak fel rivájuk.” Felakad, ez megtalálni. „Ebben a verekediszben egy esztendeig ült az Isztván királ.” Ezt Vasile Lungu mondja már [nekem]. Ők mondták el, hogy miért hosszabb a románok böjtje, mint a magyar nagyböjt. Mert „Isztván királ” elkésett a böjt kezdetéről, a húshagyásról. Az mindig nagy lakoma. De elkésett róla, mert a tatárokkal verekedett. És akkor megkérte a pápát, hogy engedjen nekik még egy napot a húshagyásig. És ezért hosszabb a magyarok böjtje [helyesen: farsangja!], mint a románoké. Ez a moldvai krónika. Délen Szent László volt a tatárokkal, ő hosszabbította meg a böjtöt. Hát ilyenek. „Illenek vannak!” ...Itt a Szent Isztván! (*a gyűjtési cédulákra mutat*)

- (Pozsgai Péter:) - *Nézzük meg ezeket a dobozokat!*

- (*Levesz a polcról néhány dobozt, nézegeti a gyűjtőcédulákat, olvassa az iratcsomók címeit:*) „Moldva - rontás, gyógyítás”, „Temetési szokások.” „Mesék, mondák.” „Igeragozás.” Jugáni igeragozás! (*nevet*) „Ro-

mán nyelvű énekszövegek”, „Magyar nyelvű énekszövegek”, „Szent István király”, „Misze²⁶ dolgok”, „Vallásos egyházi énekek”, „Csángó szókincs”, „Születéssel kapcsolatos szokások”, „Rontás, gyógyítás, bájlás-zok.” „Ha szerik a feje.”, „Kuszutor, óöntés”, „Vízvetés”. Hát így próbáltam csoportosítani. Ezek vannak itt feljegyezve „Jugán – folklór” címen.

Térképeket is készítettem. Az északi csángókról akartam egy nagy monográfiát csinálni. A központi falu Jugán lett volna, de a többire is mind megrajzoltam a részletes térképeket. Elkértem a régieket a bojártól. A 19. században az osztrákok pontos katonai térképeket készítettek, Györffy Istvánnak ezek mind megvoltak. Rengeteg magyar eredetű helynevet kiírtam róluk cédulákra. *(A dobozokból kézzel rajzolt térképeket vesz elő, amelyek északi csángó falvak településszerkezetéről készültek.)* Ez itt Domafalva. A katonai térképen ott van a régi meder, és az én koromban már ott van az új meder. Elterelték a folyót, mert félni lehetett, hogy a templomot is eléri. A családneveket is feljegyeztem ott is. De csak egy napot töltöttem Domafalván, mert a csendőr mindjárt utánam jött, menjek csak vissza Jugánba! Négy megyére szólt az ajánlólevelem, de nem engedett máshova, csak Jugánba. Ezen a térképen pedig a telkek láthatók Jugánban. Dupla udvar, nagycsalád, több generáció. De emikor már a lányok is örökölték a beltelekből is, akkor minden teljesen összezavarodott.

- (Pozsgai Péter): *Gábor bácsi Bécsben is kutatott a levéltárban.*

- Igen, onnan meg a 18. századi térképeket szereztem meg. Amikor az osztrákok József császár korában megszállták Moldvát a Szeretig, pontosan fel is térképezték a területet. Ezeket is lemásoltam.

JUGÁN 5. LÍRAI FOLKLÓRMŰFAJOK. EGY KIS VITA BARTÓK BÉLÁVAL

- *Egy kérdés erejéig térjünk még vissza a folklórhoz: balladával vagy a téli népszokások szövegeivel, például a hejgetéssel nem találkozott ezekben a falvakban?*

- Nem is jutott nekem eszembe ez. Csak hogy mit énekelnek, azt kérdeztem. Ha került közte ballada, akkor lejegyeztem azt is. De Jugánban ezekről nem érdeklődtem. Ott a halottsiratót akartam felven-

26 A *misze* szó az északi csángó nyelvjárásban 'templom' jelentésű.

ni. Elvittek egy öregasszonyhoz, aki egész nap folyton siratta a férjét vagy a fiát, már nem tudom. De hát olyan értelmetlen siránkozó beszéd volt, hogy nem is sikerült felvenni.

– *Rikójtozások, csujjogatások voltak-e a lakodalmakban?*

– Voltak. Azokat mondtak bőven Szabófalvában, és Jugánban is: „*Úgy szeretem menyemet, / mint a rigó cseresznyet. / Kerülöm a gógocskát, / csókolom a menyemet!*” Ezt kétféleképpen tudták. A régies az volt, hogy a harmadik sor nem rímel, de a negyedik megint rímel az első kettőre: „*Úgy szeretem menyemet, / mint a rigó cseresznyet. – Aztán ez a sor nem rímel: – / Kerülöm a gógocskát, / csókolom a menyemet!*” De úgy is mondták már, hogy az is rímeljen: „*Úgy szeretem menyemet, / mint a rigó cseresznyet. / Kerülöm a kemencét, / csókolom a menyecskét!*” Volt még egy ilyen kedvelt mondókájuk: „*Haj, komasszon, táncoljunk, / ke [= mert] maholnap meghalunk! / Harangokat gongyisszák, / földet rivánk felhúzzák.*” Ezt Szabófalván is tudták, Jugánban is. Aztán énekelt volt a románcsúfó. „*Ide tova [lábam?], ne tova, / ne vigy oláh faluba, / mert ez oláh faluba / még a tyúk isz ott kurva.*” Hát ez tiszta pentaton. Nekem nagy élmény volt. De még Bartóknak is! Egyszer találkoztam vele, amikor Karácsony Sándor bácsi *A magyar észjárását* vittem el neki dedikálva. Meg volt beszélve, hogy ekkor meg ekkor az Akadémián [találkozunk]. Már sötét este volt, ott botorkáltam fel egy sötét lépcsőn. Egy kis lámpa mellett dolgozott Bartók az íróasztalnál. De mindjárt a moldvaiakra kerítette a sort. Korábban a nyelvészek, Rubinyiék²⁷, akik jártak Moldvában, mindenütt arról írtak, hogy ott a *c* hang helyett *cs*-t ejtenek. Én meg cáfoltam ezt. Hát Bartóknak is beadták nyilván, hogy én okosabb akarok lenni önáluk, és akkor ott szóvá tett nekem egy másik dolgot, mégpedig azt, hogy én azt állítottam, hogy ott [fent északon] nincsen meg a zárt *ě* hang, *embër*, hanem nyílt *e*-t ejtenek: *ember*. Bartók most azt mondja nekem, hogy hát én magam is jelöltem a zárt *ě* hangot. Mindjárt le is vette a polcra a moldvai könyvem – ez a beszélgetésünk már 1936 után volt –, és fel is ütötte mindjárt, hogy hol van. Hogy azt írtam ott, hogy *sziëp*. Hát majd hanyatt estem, hogy itt mindjárt megcáfol engem. De aztán hamar észbe kaptam: „Hát ez

27 Rubinyi Mózes (1881–1965) nyelvész. Fiatalkorában kétszer kutatott Moldvában, és a századforduló táján több nyelvészeti tanulmányt jelentetett meg a moldvai magyar nyelvről.

nem az az eset! Hát ez az *ë* nem a magyar nyílt *e* hangnak a megfelelője, hanem az *é* hangnak. Ez itt az *ië* diftongus.” „Jaj, bocsánat!” Kedves volt. És akkor vettem elő, hogy Jugánból, ahol már nem tudnak magyarul, onnan sikerült még magyar népdalt fölvennem. Elfűjtam neki ezt az „Ide tova, ne tova...” csúfolót. S akkor mondja Bartók: „Jé, csakugyan! Ennek [a dallamnak] csak egyetlen variánsát ismerem, azt is románoktól.” Elővette a polcra az ő máramarosi kötetét, fellapozta, és ott volt! Egy máramarosi táncdal. Ti-ti-ti-ti, ti-ti-ti... De azt mondja Bartók, hogy ez csak négy hangú, nem öt hangú.

– *Bartók tudott a Gábor bácsi moldvai gyűjtéséről? Egyebet is ismert az 1936-ban megjelent könyvének kívül?*

– Nem, semmit. Csak a könyvemet meg a dallamgyűjteményemet, mert az külön volt, három füzet. A többi jegyzetem mind ilyen kis nyolcadíves lapokon volt. Ez a régimódi formátum, most az A4-esnek a negyede. Kis cédulák, amelyeket zsebben lehetett hordani. Ezek itt vannak nálam a dobozokban.²⁸ A dallamok benne vannak a három füzetben, de azokat most elvitte Olsvai Imre²⁹, mert írt ebből egy tanulmányt.³⁰

Csodaszarvas

28 Lükő Gábor hagyatéki anyaga – az interjú alatt megtekintett dobozok anyaga is – a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában található.

29 Olsvai Imre (1931–2014) népzenekutató, zeneszerző, Kodály Zoltán legfiatalabb tanítványa.

30 Olsvai Imre: Lükő Gábor romániai népzene gyűjtése 1931–1934 között. In Pozsgai Péter (szerk.): *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére*. Budapest, 1999, Táton Bt., 143–210. o.